

4. Евенко Л. И. Организационные структуры управления промышленными корпорациями США / Л. И. Евенко. – М. : Наука, 1993. – 349 с.
5. Загородній А. Г. Фінансовий словник / Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. – Львів : Центр Європи, 1997. – 571 с.
6. Тарасюк Г. М. Планова діяльність як системний процес управління підприємством : монографія / Г. М. Тарасюк. – Житомир : ЖДТУ, 2006. – 469 с.
7. Швайка Л. А. Планування діяльності підприємства : навч. посіб. / Л. А. Швайка. – Львів : Новий світ – 2000, 2003. – 268 с.

Проанализированы новые подходы к использованию современного инструментария финансового планирования с учетом особенностей финансово-производственной деятельности предприятий, обеспечивающие возможность корректирования оперативных и стратегических финансовых планов в соответствии с условиями рыночной среды. Установлено, что финансовое планирование должно осуществляться по следующим направлениям: планирование потоков денежных средств, составления прогнозного баланса активов и пассивов, планировок ликвидности и платежеспособности, финансовых и инвестиционных рисков.

Финансовое планирование, бюджетирование, управление финансами, стратегия, развитие, кризис.

In the article the modern approaches to the use of modern tools of financial planning with the peculiarities of financial and production activities of enterprises, providing an opportunity to correct operational and strategic financial plans according to the market environment. It was found that financial planning should be done in the following areas: cash flow planning, preparation of the forecast balance sheet assets and liabilities, liquidity and solvency planning, financial and investment risks.

Financial planning, budgeting, financial management, strategy development, crisis.

УДК 631.15:332.339(467)

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

**М. М. Жибак, доктор економічних наук, професор
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»**

Проаналізовано стан аграрного ринку України на сучасному етапі, визначено ефективні напрями вдосконалення його інфраструктури та подальшого розвитку. Надано пропозиції щодо шляхів удосконалення ефективності державного регулювання аграрного ринку, яке повинно відповідати багатьом критеріям інфраструктури і може призводити до погіршення або покращення виконання аграрним ринком своїх функцій, створюючи умови та надаючи відповідні послуги його учасникам.

© М. М. Жибак, 2015

Інфраструктура аграрного ринку, аграрні холдинги, аграрний ринок, біржова торгівля, державне регулювання.

Нині основною метою аграрних перетворень є створення умов для розвитку ефективного, високопродуктивного і конкурентного агропромислового сектору, що в цілому сприятиме економічному зростанню та зростанню добробуту населення країни. Вирішення цього важливого завдання неможливе без ефективного розвитку й урегульованості аграрного ринку. Формування та ефективне функціонування товарного ринку в державі забезпечує передумови для інтенсивного розвитку всіх галузей економіки і сфер суспільного життя. У Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» пріоритетність розвитку агропромислового комплексу та соціального розвитку села в національній економіці зумовлюється винятковою значущістю та незамінністю вироблюваної продукції сільського господарства в життєдіяльності людини і суспільства, потребою відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективного розвитку інфраструктури аграрних ринків, їх урегульованості змістовно досліджують такі науковці, як В. Андрійчук, Т. Богомолова, В. Бойко, О. Гудзинський, М. Дем'яненко, О. Єрмаков, Ю. Коваленко, Ю. Лупенко, П. Макаренко, О. Могильний, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, В. Юрчишин та інші. Певну значимість у розв'язанні специфічних проблем державного регулювання мають роботи відомих учених-економістів В. Благодатного, В. Амбросова, В. Гейця, П. Гайдуцького, І. Лукінова, С. Мочерного, Б. Пасхавера, Н. Прокопенка, А. Лисецького, О. Шпичака, та ін.

Мета дослідження – удосконалення питання сучасного розвитку інфраструктури аграрного ринку, закономірностей та принципів його функціонування.

Виклад основного матеріалу. Нині довгострокові пріоритети розвитку аграрного ринку України визначаються, у першу чергу, як задоволення потреб країни у власному продовольстві та формування запасів продовольства, необхідних для продовольчої безпеки країни, а також відродження експортного потенціалу України й повернення їй ролі світового експортера основних видів сільськогосподарської продукції. Розвиток ринкових відносин в АПК значною мірою визначається структурою ринку, тобто внутрішньою будовою, розташуванням, співвідношенням окремих його елементів. Структура ринку, у свою чергу, визначається багатьма факторами, серед яких найважливішими є форми власності та господарювання, кількість товаровиробників і покупців, типи виробленої продукції, ступінь контролю над цінами, бар'єри входу в галузь і виходу з неї, рівень розвитку економічних відносин, державна політика.

Розглянемо, що представляє собою інфраструктура аграрного ринку. Переважно до неї належать суб'єкти господарювання й види діяльності, задіяні у процесі товарного обміну та які забезпечують функціонування аграрного ринку. Схиляємося до думки тих дослідників, які зазна-

чають, що інфраструктура ринку – це ті матеріальні активи (потужності), а також послуги, що надаються в розпорядження суб'єктам господарювання та сприяють вирівнюванню їх позиції на ринку, а також економічної ефективності [3].

Тобто, якщо це навіть дрібний виробник аграрної продукції, але має доступ до розвиненої ринкової інфраструктури, він може мати вільний доступ до ринку, а відповідно, і можливість донести свою продукцію до кінцевого споживача на рівні з великими виробниками. При цьому підтримання конкуренції між суб'єктами інфраструктури сприяє її розвитку й зниженню вартості послуг до рівня отримання нормальної норми прибутку на вкладений капітал, тобто до рівня найменш можливої, але економічно доцільної ціни. Якщо ж ринкова інфраструктура розвинена недостатньо або має низьку ефективність, то суттєві переваги матиме великий учасник ринку.

Аграрний ринок країни охоплює безпосередніх виробників, споживачів сільськогосподарських товарів і представників ринкової інфраструктури – посередників. Суб'єкти аграрного ринку – це виробники у сільськогосподарстві України, де представлені всі три типи сільськогосподарських виробників, що існують у світі:

1. Великі ферми. В Україні кількість сільськогосподарських підприємств становила у 2013 р. понад 12 тис., середня площа сільськогосподарських угідь – 18 га.

2. Малі та середні ферми середнього типу, інтегровані у світове сільське господарство, що переважають у структурі сільського господарства ЄС. В Україні цей тип тільки формується на основі 43 тис. селянських фермерських господарств із середнім розміром близько 6,5 га.

3. Традиційні підсобні сімейні господарства, яких налічується у світі близько 500 млн [2]. В Україні земельні ділянки мають 62,4% домогосподарств, а у сільській місцевості – 98,7%. Середній розмір особистих селянських господарств в Україні становить 0,5 га; вони виробляють основну частку плодоовочевої продукції та картоплі, понад половину – м'яса, молока та яєць.

Із загальної кількості підприємств близько 15 тис. становлять господарські товариства, приватні, державні та інші підприємства і кооперативи (крім фермерських господарств), з яких 15,8 % підприємств мають площу до 100 га, 17,3 % – від 100 до 500 га, 11,2 % – від 500 до 1000 га, 14,1% – від 1000 до 2000 га, 18,8 % – понад 2000 га. Середній розмір одного господарства становить 1169 га сільськогосподарських угідь [2].

Як правило, усі перелічені типи співіснують у країнах із розвиненою ринковою економікою.

Важливого значення в аграрному секторі економіки набуває вертикальна і горизонтальна інтеграція. Недосконалість ринків, високі трансакційні витрати, відсутність гарантій виконання контрактів зробили вигідною заміну ринку вертикальною інтеграцією. Вертикальна інтеграція суб'єктів ринку представлена агрохолдингами. Вони є найефективнішим суб'єктом аграрного ринку на сучасному етапі [3]. Доволі активно йде

процес укрупнення господарств, земля переходить від сільськогосподарських підприємств до холдингів. Поки що основний механізм переходу землі – це оренда земельних часток. Успішно функціонують на Тернопільщині представники цього типу сільськогосподарських підприємств – агрохолдинги, зокрема, група компаній «Мрія», «Лендком», «Агропродсервіс», «Дзвін» та інші.

Формування та активний розвиток крупних аграрних формувань, які мають в обробітку десятки й навіть сотні тисяч гектарів землі (зокрема «Мрія» сягнула показника понад 300 тис. га землі), величезні обсяги виробництва та продажу продукції, має під собою ряд причин. Під час переговорів із постачальниками ресурсів такі структури мають переваги щодо залучення значних обсягів фінансування для досягнення ефекту масштабу виробництва.

Слід відзначити, що продуктивність великотоварних підприємств значно вища, ніж у середньому по підприємствах. Так, 1,3 тис. виробників зернових і зернобобових культур із обсягом виробництва понад 5,0 тис. т кожний отримали з кожного гектара на 9,8 ц продукції більше, ніж у середньому по аграрних підприємствах України [1]. Ефективність виробництва великих агрофірм зумовлена не тільки перевагами великого товарного виробництва з повним циклом виробництва, переробки й маркетингу, але, і не в останню чергу, з особливостями чинного законодавства, що дає змогу сплачувати фіксований сільгосподаток підприємствам, які виробляють власними силами понад 50% (з 2011р. – 75%) реалізованої сільськогосподарської продукції, і дозволяє експортерам повертати ПДВ [7].

Складовими елементами інфраструктури аграрного ринку є також такі види діяльності та окремі учасники ринку: оптова й роздрібна торгівля, біржі, збутові кооперативи, виставки та ярмарки, торгові дома, інформаційно-аналітичні агенції, системи транспортування й зберігання аграрної продукції і, безумовно, державне регулювання [6]. Це пояснюється тим, що державне регулювання відповідає багатьом критеріям інфраструктури і може призводити до погіршення або покращення виконання аграрним ринком своїх функцій, створюючи умови й надаючи відповідні послуги учасникам ринку.

Ефективність виконання зазначених ринкових функцій вимірюється, у першу чергу, найменшими витратами, пов'язаними з просуванням товарів від виробника до споживача, а також наданням послуг, яких потребують споживачі. Вони виникають незалежно від того, хто це здійснює – аграрний виробник, посередник, маркетинговий кооператив, експортер, компанія оптової або роздрібної торгівлі. Нині в Україні висока вартість інфраструктури формується фізичною інфраструктурою ринку, а також регулюванням ринку, тому важливим є розвиток даних складових [6] .

Оскільки ціна реалізації продукції фактично є орієнтиром для створення конкурентоспроможної стратегії аграрного підприємства, то важлива роль в організації аграрного ринку належить інституціям ринкової інфраструктури, які покликані виконувати функції генераторів ринкових

цін: біржам, торговим домам, аукціонам, фірмовим магазинам тощо. Ринкова інфраструктура повинна генерувати цінові сигнали як результат взаємодії попиту та пропозиції. Чим точніше ціни відображують взаємодію попиту та пропозиції, тим точнішими будуть і управлінські рішення, що їх приймають суб'єкти ринкових відносин та органи державного регулювання [5].

Необхідно визнати, що стан біржової торгівлі потребує значного покращення. Хоча перші постанови Кабінету Міністрів з питань організації біржового ринку сільгосппродукції з'явилися ще у 1995 р., система аграрних товарних бірж практично не працювала на обслуговування сільгоспвиробників. Однак останнім часом значно зростає кількість сільськогосподарської продукції, яка продається через біржі, а великі мережі супермаркетів та переробних підприємств започатковують тісні зв'язки з агровиробниками й пропонують доволі високі закупівельні ціни за продукцію належної якості. Але переважна більшість біржових угод є оптовими, хоча сільгоспвиробникам конче необхідно укладання форвардних і, особливо, ф'ючерсних угод, які гарантують суб'єкту господарювання продаж продукції за затвердженими цінами, у визначені строки і в означених обсягах. Тобто, за умови укладання ф'ючерсних угод аграрні підприємства страхують свої ризики, що пов'язані зі зміною цін на ринку, тим самим підвищуючи власну конкурентоспроможність [8].

Причиною відсутності неоптової торгівлі є той факт, що при укладанні форвардного контракту, покупець продукції вимагає забезпечення гарантій його виконання шляхом надання постачальником (виробником) ліквідної застави. А виробник, здебільшого, надати його неспроможний.

Однією з основних проблем ефективного функціонування аграрного ринку є невирішеність тривалого зберігання товарних партій, а також неможливість комплектувати достатньо великі для продажу на більш високому рівні ринкової інфраструктури товарні партії безпосередніми товаровиробниками. А це створює умови для функціонування закупівельних підприємств та більш потужних торгових операторів, що негативно впливає на прибутки сільськогосподарських товаровиробників.

Особливістю сільськогосподарського виробництва є його сезонність. У певних межах її можна згладжувати шляхом виготовлення продуктів, які мають неоднакові час виробництва і робочий період. Науково-технічна революція здійснюється на основі ринкових механізмів, що в сільському господарстві передбачає не просто використання техніки, а використання досягнень біотехнології та створення системи машин. А тому, перш ніж розпочинати процес вироблення сільськогосподарської продукції, слід мати перед собою орієнтири щодо її ціни та строків і способів реалізації продукції.

Ще одним вкрай необхідним елементом інфраструктури аграрного ринку, який має сприяти підвищенню конкурентоспроможності підприємств, є його комунікаційне та інформаційне обслуговування. До системи комунікацій належать транспортна, телефонна, радіотелефонна, телевізійна і комп'ютерна системи, які забезпечують підприємницьку діяльність

розосереджених у просторі сільськогосподарських підприємств та індивідуальних сільських товаровиробників. Тому необхідно розвивати в країні створення Національної системи розповсюдження сільськогосподарських знань та інформації. Аграрний ринок не може розвиватися без вирішення проблеми своєчасної доставки продукції, виробленої в сільському господарстві, до місць її зберігання, пакування, тарування, переробки й споживання. Будівництво доріг для переміщення величезних товарних потоків сільськогосподарської продукції, як і розвиток телефонної, радіо-телефонної, телевізійної систем зв'язку в сільській місцевості, потребують реальної державної підтримки.

Важливою умовою, яка б вирішувала існуючі проблеми ефективного функціонування аграрного ринку в Україні, є підготовка кадрів для агро-промислового комплексу вищими навчальними закладами. На сьогодні кошти, що виділяються на підготовку кадрів, стосуються переважно лише оплати праці та видатків споживання. На розвиток аграрних навчальних закладів в Україні впродовж останніх років кошти практично не виділяються. Безперечно, що без висококваліфікованих спеціалістів у сфері сільського господарства аграрно-промисловий ринок розвиватися не може.

Як було зазначено, одним із пріоритетів розвитку аграрного ринку є відродження експортного потенціалу України на основі шляхів підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств. А тому головною метою заходів державної підтримки галузі має стати підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняного аграрного виробництва, що стане головним чинником посилення позицій України на світових ринках продовольства в умовах їх рецесії й поглиблення фінансової кризи. Розв'язання визначених проблем створить сприятливі умови для розвитку інфраструктури аграрного ринку, поліпшить цінову кон'юнктуру та фінансовий стан аграрного сектору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З огляду на викладене вище, можна зробити такі висновки. Сутність ефективного аграрного розвитку полягає в тому, щоб сформувати умови для забезпечення розгорненого типу відтворення всіх галузей і сфер аграрного ринку, забезпечити дотримання інтересів, споживачів і держави. Сільськогосподарське виробництво має значну низку проблем, але, на наш погляд, ці проблеми можуть бути не такими болісними, якщо буде створено ефективну мережу руху аграрної продукції від виробника до споживача, що забезпечуватиме паритетність економічних інтересів виробників, переробників і кінцевих споживачів, на основі використання досягнень сучасного менеджменту, логістики, ефективного маркетингу та фінансової обґрунтованості.

Отже, для успішного збуту виробниками аграрної продукції необхідно, перш за все, на державному рівні створити умови для розвитку біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, а особливо, укладанню ф'ючерсних і форвардних контрактів, створенню дієздатних оптових ринків сільськогосподарської продукції та інтенсифікації процесів комуні-

каційно-інформаційного забезпечення діяльності агровиробників. Для реалізації експортного потенціалу аграрних підприємств необхідно створити умови для більш повного залучення іноземних інвесторів, сприяти технічному й технологічному переоснащенню потужностей для виробництва експортної продукції, закріпитися на традиційних та освоювати нові ринки збуту.

Список літератури

1. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://new.minagro.gov.ua>
2. Сільське господарство України у 2013 році / Звіт Державного комітету статистики України. — Офіційна Інтернет-сторінка Державного комітету статистики України : www.ukrstat.gov.ua
3. Старіков О. Ю. Суть і складові елементи інфраструктури аграрного ринку через призму його функцій / О. Ю. Старіков // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць : спец. вип. Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентоспроможного сільського господарства України. – К. : КНЕУ, 2009. – С. 559–567.
4. Латинін М. А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання : монографія / М. А. Латинін. – Х. : Магістр, 2006. – 320 с.
5. Гладій М. В. Формування оптового ринку в Україні / М. В. Гладій. – К. : ННЦ Інститут аграрної економіки, 2007. – 580 с.
6. Березін О. В. Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку: монографія / О. В. Березін. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 184 с.
7. Регіони України 2010 : стат. зб. / за ред. О. Г. Осауленка // Держкомстат України. – К., 2011. – Ч. 1. – 368 с.
8. Кваша С. М. Вплив світової фінансової кризи на розвиток аграрного сектору вітчизняної економіки / С. М. Кваша // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 3–9.

Проанализировано состояние аграрного рынка Украины на современном этапе, определены эффективные направления совершенствования его инфраструктуры и дальнейшего развития. Предложены пути совершенствования эффективности государственного регулирования аграрного рынка, которое должно отвечать многим критериям инфраструктуры и может приводить к ухудшению или улучшению исполнения аграрным рынком своих функций, создавая условия и надавая соответствующие услуги его участникам.

Инфраструктура аграрного рынка, аграрные холдинги, аграрный рынок, биржевая торговля, государственное регулирование.

This article dwells upon the state of the agricultural market in Ukraine at present, the effective directions of its infrastructure improvement and development. The ideas towards state regulations of the agricultural market are provided. The abovementioned proposals should meet different infrastructural criteria and can aggravate or improve the implementation of duties by agricultural markets, creating the conditions and providing appropriate services to the participants.

Infrastructure of the agricultural market, agricultural holdings, agricultural market, commodity market, state regulation.